

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาที่มุ่งเสนอแนวทางของ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการรอบแนวคิด ทฤษฎี เข้ามาช่วยเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้แนวคิด ทฤษฎีในการศึกษาดังต่อไปนี้

21 แนวคิดระบบนิเวศ(Ecosystem)

22 แนวความคิดความสามารถในการรองรับในสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในภาวะสมดุล

(Carrying Capacity)

- แนวคิดทางทฤษฎีในการกำหนดความพร้อมด้านการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว

1. ความสามารถที่พอจะรับได้ (Carrying capacity)

2. ปัจจัยจำกัด (Limiting factor)

3. ปัจจัยเชิงชีวภาพ (Biotic factors)

23 แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน(Sustainable Tourism Development)

24 แนวความคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

25 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน(Community Based Tourism-CBT)

26 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

27 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

28 กรอบแนวคิดและขอบเขตในการศึกษา (Conceptual Framework)

21 แนวคิดระบบนิเวศ (Ecosystem)

มนัส สุวรรณ (2538) ได้ให้ความหมายของระบบนิเวศว่า “บริเวณใดก็ตาม บนพื้นผิวโลกที่กลุ่มของพืชและสัตว์สามารถปรากฏและดำรงชีวิตอยู่ได้ บริเวณนั้นจัดว่าเป็นชุมชนของสิ่งมีชีวิต (Biotic community) ในชุมชนนี้พืชและสัตว์ต่างเผ่าพันธุ์ก็พยายามที่จะมีปฏิสัมพันธ์และการปรับ เปลี่ยนลักษณะการดำรงชีวิตเพื่ออยู่ร่วมกัน ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างกัน และการที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในกลุ่มพืชและสัตว์ในบริเวณดังกล่าวเช่นนี้ทางนิเวศวิทยาเรียกว่า “ระบบนิเวศ”

“ สิ่งมีชีวิตรวมตัวกันเกิดเป็นชุมชนธรรมชาติ (Natural Community) แต่ละชนิดของสิ่งมีชีวิตแต่ละประชากรแต่ละชุมชนต่างก็มีสิ่งแวดล้อมของตัวเองทั้งสิ้น โดยที่สิ่งแวดล้อมแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ สิ่งแวดล้อมที่เป็นสิ่งมีชีวิต (Living or Biotic environment) ซึ่งหมายถึงรวมถึงสิ่งมีชีวิตได้แก่ พืชและสัตว์ต่าง ๆ และสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต (Nonliving or Abiotic environment) ได้แก่ ดิน น้ำ ลม แสงแดด ความชื้น เป็นต้น เมื่อพิจารณารวมเอาสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นระดับ ประชากร หรือระดับชุมชนเข้ากับสิ่งแวดล้อมดังกล่าวแล้ว จะเกิดเป็นระบบความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมขึ้นเรียกว่า ระบบนิเวศ (Ecosystem of ecological system) “

ความสัมพันธ์ของกลุ่มสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมในพื้นที่หนึ่ง ๆ ขนาดของระบบนิเวศอาจไม่เท่ากัน แต่ละระบบนิเวศมีหลายสังคมชีวิตทั้งพืชและสัตว์อาศัย พึ่งพาร่วมกัน ภายใต้สภาพแวดล้อมเฉพาะอย่าง โดยเฉพาะในพื้นที่ศึกษาบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยหลวงเชียงดาว มีระบบนิเวศของป่าดิบเขา ป่าสน ป่าเบญจพรรณและป่ากึ่งอัลไพน์ ซึ่งแสดงว่ามีความหลากหลายทางชีวภาพสูงในบริเวณนี้

22 แนวความคิดความสามารถในการรองรับในสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในภาวะสมดุล (Carrying Capacity)

อภิญา จิตรวงศ์นันท์ (2546) กล่าวว่า แหล่งท่องเที่ยวใดก็ตาม หากมีจำนวนนักท่องเที่ยวหลังไหลเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่นั้นเป็นจำนวนมากเกินขีดความสามารถของพื้นที่ที่จะรองรับได้ จะส่งผลกระทบต่อพื้นที่นั้น ๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแหล่งท่องเที่ยว โดยจะก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น การกำจัดของเสีย สภาพแวดล้อมถูกทำลาย ความแออัด ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวไป จนทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกว่าการบรรยากาศและสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวไม่ก่อให้เกิดความพึงพอใจ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าจำนวนนักท่องเที่ยวมีมากเกินขีดความสามารถในการรองรับได้ของสภาพแวดล้อม ความสามารถ

ในการรองรับการท่องเที่ยว ของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งหมายถึง จำนวนนักท่องเที่ยว กิจกรรม ช่วงเวลา ที่พื้นที่นั้น ๆ สามารถรองรับได้ โดยไม่ทำให้สภาพกายภาพและชีวภาพเสื่อมลงอย่างถาวร และยังคงคุณค่าเพียงพอที่จะสร้างความพอใจและประทับใจแก่นักท่องเที่ยวได้

ในด้านการท่องเที่ยวความสามารถในการรองรับ อาจกำหนดได้โดย

- 1) พิจารณาถึงความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว โดยการศึกษา ถึงความสัมพันธ์ของกิจกรรมต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวจะสามารถทำได้ในแหล่งท่องเที่ยว นั้น
- 2) พิจารณาถึงระบบนิเวศวิทยา โดยศึกษาถึงกระบวนการทางธรรมชาติของพืช สัตว์ ดิน แหล่งน้ำ เป็นต้น ว่าเป็นอย่างไร และสามารถทนต่อผลกระทบของมนุษย์ที่เป็นสิ่งแปลกปลอมในระบบนิเวศนั้นได้มากน้อยเพียงไร

มนัส สุวรรณ (2544) กล่าวว่า “ ธรรมชาติอย่างหนึ่งของระบบนิเวศรวมทั้งแหล่งท่องเที่ยว ย่อมมีความสามารถที่จะรองรับกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น หากเกินขีดความสามารถที่จะรองรับระบบนิเวศนั้นหรือแหล่งท่องเที่ยว นั้นจะเสียความสมดุล และนั่นหมายถึงความไม่ยั่งยืนของการท่องเที่ยวจะเกิดขึ้น การส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ใดก็ตามต้องคำนึงอยู่ตลอดเวลาว่าจะมีผลทำให้ปัจจัยจำกัดความสามารถ (Limiting Factors) และขีดความจำกัดความอดทนของสิ่งมีชีวิตในพื้นที่ (Tolerance limits) เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ กิจกรรมการพัฒนาใดก็ตามที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมของพื้นที่แล้วมีผลต่อขีดจำกัดความอดทนและปัจจัยจำกัดความ สามารถดังกล่าวควรจะได้มีการพิจารณาทบทวนว่าสมควรดำเนินการหรือไม่ หรือจะยอมให้ระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวถูกทำลาย “

เป็นแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนประชากรกับจำนวนทรัพยากรที่มีอยู่ที่จะสามารถตอบสนองเพียงพอต่อการใช้ทรัพยากรของประชากร

แนวคิดทางทฤษฎีในการกำหนดความพร้อมด้านการพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว

1. ความสามารถที่พอจะรับได้ (Carrying capacity)

ความสามารถที่พอจะรับได้คือข้อจำกัดทางธรรมชาติที่มีต่อการเพิ่มของประชากรของสิ่งมีชีวิตชนิดใดก็ตาม จะกำหนดความสามารถที่พอจะรับได้สำหรับสิ่งมีชีวิตชนิดนั้น กล่าวอีก

นัยหนึ่งคือ มาตรฐานที่กำหนดจำนวนของสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดเท่าที่ธรรมชาติของพื้นที่หนึ่งนั้นสามารถสนับสนุนได้

ความสามารถที่จะรับได้สามารถพิจารณาได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1) ความสามารถที่จะได้รับสูงสุด ซึ่งหมายถึงความสามารถของธรรมชาติในพื้นที่ที่สามารถสนับสนุนสิ่งมีชีวิตได้ในจำนวนสูงสุด โดยทุกชีวิตสามารถอยู่ได้ด้วยทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่สามารถสนับสนุนในระดับเพียงพอเพื่อการยังชีพเท่านั้น ความหนาแน่นของประชากรของสิ่งมีชีวิตในระดับนี้ เรียกว่า ความหนาแน่นเพื่อยังชีพ (**Subsistence density**)

2) ความสามารถที่จะได้รับในระดับที่ซึ่งประชากรของสิ่งมีชีวิตถูกควบคุมโดยอิทธิพลของสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นอาศัยอยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน สิ่งมีชีวิตชนิดอื่นนี้อาจมีพฤติกรรมเป็นสัตว์พรานหรือเป็นกาฝาก หรือเป็นพาหะนำโรค ทำให้ประชาชนของสิ่งมีชีวิตในกรณีแรกถูกควบคุมให้มีจำนวนน้อย เพื่อให้ปลอดภัยจากพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิตอื่นดังกล่าว ความหนาแน่นของประชากรของสิ่งมีชีวิตในลักษณะนี้เรียกว่า ความหนาแน่นเพื่อความปลอดภัย (**Security density**)

3) ความสามารถที่จะรับได้ในระดับที่เหมาะสม ซึ่งเป็นระดับที่ทุกชีวิตของประชากรจะได้รับสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตที่ธรรมชาติอำนวยให้อย่างเพียงพอ ความสมบูรณ์แข็งแรงและความสามารถในการขยายพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศที่มีความสามารถที่จะรับได้ในระดับนี้จะสูง ดังนั้น การเพิ่มของประชากรจะไม่ถูกควบคุมโดยธรรมชาติโดยตรง แต่จะถูกควบคุมด้วยการจำกัดตัวเอง (**Self-limitation**) ของสิ่งมีชีวิตเพื่อไม่ให้มีสมาชิกมากเกินไป ความหนาแน่นของประชากรของสิ่งมีชีวิตในลักษณะนี้เรียกว่า ความหนาแน่นที่เหมาะสม (**Optimum density**)

ระดับความสามารถที่พอจะรับได้มิได้ถูกกำหนดไว้ตายตัว แต่สามารถเปลี่ยนแปลงขึ้น ๆ ลง ๆ ได้ตามลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติของลมฟ้าอากาศและภัยทางธรรมชาติอื่น ๆ นอกจากนั้นยังสามารถแปรเปลี่ยนไปได้จากพฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์

2 ปัจจัยจำกัด (**Limiting factor**)

ปัจจัยจำกัด คือ ปัจจัยใด ๆ ก็ตาม ที่จำกัดการเจริญเติบโตของสิ่งมีชีวิต การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยใดก็ตามที่มีความสำคัญต่อสิ่งมีชีวิต และมีอยู่อย่างจำกัด และมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเจริญเติบโตของสิ่งมีชีวิตนั้น ตรงกันข้ามถ้าปัจจัยที่มีความสำคัญต่อสิ่งมีชีวิตมีมากเพียงใด การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยเหล่านั้นจะมีผลต่อการเจริญเติบโตของสิ่งมีชีวิตน้อยมาก กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ มีปัจจัยจำเป็นที่มีน้อยที่สุด คือ ปัจจัยจำกัดการเจริญเติบโตของสิ่งมีชีวิตชนิดนั้น

ปัจจัยจำกัดสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

- (1) กลุ่มที่ขึ้นกับความหนาแน่น (**Density dependent**) และ
- (2) กลุ่มที่ไม่ขึ้นกับความหนาแน่น (**Density independent**)

ปัจจัยจำกัดในกลุ่มแรกจะมีอิทธิพลต่อการเจริญเติบโตของประชากรก็ต่อเมื่อประชากรมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้น ในทางตรงกันข้ามปัจจัยจำกัดในกลุ่มหลัง สามารถส่งผลกระทบต่อการเจริญเติบโตได้โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับความหนาแน่นของประชากรอาหารคือ ตัวอย่างของปัจจัยจำกัดอย่างหนึ่งในกลุ่มแรกยังมีประชากรมากก็มีผู้บริโภครวมมาก ปริมาณเฉลี่ยของอาหารต่อสิ่งที่มีชีวิตรายตัวจะลดลง โอกาสที่จะเกิดผลกระทบต่อสิ่งที่มีชีวิตอันสืบเนื่องมาจากการขาดแคลนอาหารจะมีมากขึ้น อุทกภัยคือ ตัวอย่างของปัจจัยจำกัดอย่างหนึ่ง สำหรับปัจจัยจำกัดในกลุ่มที่สอง อุทกภัยสามารถที่จะทำลายชีวิตของประชากรและสิ่งที่มีชีวิตชนิดหนึ่งทั้งหมดได้ โดยไม่คำนึงถึงว่าประชากรของสิ่งที่มีชีวิตนั้นจะมีเป็นจำนวนมากหรือน้อยก็ตาม ปัจจัยจำกัดที่มีความสำคัญต่อสิ่งที่มีชีวิตในแต่ละระบบนิเวศและมีความสำคัญ ซึ่งเป็นผลกระทบจากการสร้างทำเทียบเรือ คือ ปัจจัยเชิงชีวภาพ (**Biotic factors**)

3 ปัจจัยเชิงชีวภาพ (**Biotic factors**)

มีปัจจัยจำกัดจำนวนมากที่มีอิทธิพลต่อการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ แต่ปัจจัยที่มีมากและกระจายอยู่โดยทั่วไปคือ ปัจจัยเชิงชีวภาพในธรรมชาติอาหารสำหรับสัตว์คือ ปัจจัยจำกัดเชิงชีวภาพ ปัจจัยหนึ่งที่สามารถจำกัดการเจริญเติบโตของประชากรของสัตว์ทั้งโดยทางตรงเมื่อเกิดสภาวะการดังกล่าว จำนวนของสัตว์ที่กินพืชเป็นอาหารจะขึ้นอยู่กับปริมาณของพืชอาหารที่มีอำนวยให้กรณีของพืชเอง พืชจำเป็นต้องดำรงชีวิตและต้องขยายพันธุ์ ดังนั้น ประชากรของพืชจึงจำเป็นต้องมีมากกว่าจำนวนของประชากรพืชที่เป็นอาหารสัตว์ พืชส่วนใหญ่มีความสามารถที่จะขยายพันธุ์เพื่อให้มีส่วนเกินได้ทั้งวิธีการใช้ส่วนต่าง ๆ ของลำต้น (**Vegetative reproduction**) และการใช้เมล็ด (**Seeding reproducing**)

การเจริญเติบโตของพืชสามารถถูกจำกัดโดยการแข่งขันจากพืชชนิดเดียวกัน หรือพืชต่างชนิดกันเพื่อสิ่งที่จำเป็นอย่างเดียวกัน ซึ่งอาจหมายถึง สารองค์ประกอบเคมีในดิน น้ำ ร่มเงา และแสงอาทิตย์ พืชบางชนิดมีสารพิเศษที่สามารถใช้ป้องกันการเจริญเติบโตหรือการก่อตัวของพืชชนิดอื่น ที่สำคัญคือ การเจริญเติบโตของพืชถูกจำกัดโดยสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่กินพืชเป็นอาหาร

จากแนวคิด **Carrying Capacity** ได้นำมาซึ่งวิธีการศึกษาในสภาพพื้นที่ศึกษาได้ เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เช่น ชนิดดิน ความสูงของภูมิประเทศ ความลาดชัน ความชื้น ปริมาณฝนตก ในแต่ละปี ปริมาณและการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก ส่วนใหญ่จะคงปริมาณ

และคุณภาพคงเดิม แต่เนื่องจากการบุกรุกเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของมนุษย์ เช่น การถางพื้นที่ทำไร่เพื่อปลูกฝิ่น หรือการที่นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปท่องเที่ยว และตัดไม้เพื่อทำฟืนให้ความอบอุ่นต่อร่างกาย โดยเริ่มแรกอาจตัดเฉพาะไม้แห้งก่อนต่อมาก็มีการ โคนไม้สดเพื่อรอนักท่องเที่ยวชุดต่อไป นักท่องเที่ยว แต่ละคนย่อมนำเอาขยะมาทิ้ง ถ้าไม่รีรูดจนเกิดความอูจาดตา ก็จะชุดหลุมฝังขยะ ซึ่งอาจเป็นผลต่อคุณภาพดินทำให้ดินเปลี่ยนไป พืชบริเวณนั้นก็อาจตายหรือขึ้นในพื้นที่นั้นต่อไปไม่ได้ อีก ความร้อนที่เกิดจากการก่อไฟทำลายระบบภูมิอากาศที่พืชต้องการได้

หรือการที่เคยมีน้ำค้างแข็งบริเวณลมสงบอาจไม่มีอีกก็เป็นได้เนื่องจากบริเวณนั้นอุณหภูมิสูงกว่าเดิม ปัญหาวัชพืชที่บุกรุกเข้าไปทดแทนพืชพรรณธรรมชาติที่มีอยู่เดิม ปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่ง แนวคิด **Carrying Capacity** จึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการทรัพยากรให้คงอยู่เหมือนเดิมพร้อมเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยให้เกิดการสูญเสียน้อยที่สุด รวมทั้งการทำให้นักท่องเที่ยวตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญเพื่อที่จะทำให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development)

มนัส สุวรรณ และคณะ (2543) กล่าวว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน พิจารณาได้จากองค์ประกอบหลัก 4 ประการ คือ

1. การดำเนินกิจการท่องเที่ยว ในขอบเขตความสามารถของธรรมชาติชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว
2. การตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน
3. การมีส่วนร่วมของประชาชน ในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อท่องเที่ยว
4. การประสานความต้องการทางเศรษฐกิจ การคงอยู่ของสังคม และการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542) เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) ไว้ว่าการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนคือ “การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยที่มีการป้องกันและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ แก่อนุชนรุ่นหลังด้วย” หรือ “เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่เป็นอันตรายต่อ

สิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะจุดหมายปลายทางจะเป็นที่ใด จะเป็นกลุ่มใหญ่หรือกลุ่มเล็ก ทั้งในเมืองและชนบท “ที่มีลักษณะสำคัญ คือ

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภท ทั้งแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานวัตถุ และแหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรมประเพณี
2. เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว
3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว
4. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการท่องเที่ยว อย่างยั่งยืน
5. เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และคืนประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นด้วย

เอกสารเผยแพร่หลักการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ที่จัดทำโดย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ให้ความหมายของ การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน คือ การบริหารจัดการท่องเที่ยวให้พัฒนาในทุก ๆ ด้าน อย่างรอบคอบ ระมัดระวัง เกิดผลดีต่อ เศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงทางสุนทรียภาพ มีการจัดการทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาด เกิดประโยชน์สูงสุดและยาวนาน โดยไม่ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่น

นอกจากนี้ยังได้เสนอบทบาทของหลักการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในมุมมองของผู้ประกอบการไว้ดังนี้

บทบาทของผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนคือ

1. รู้จักการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างพอดี เพื่อให้เกิดผลกำไรที่คุ้มค่าทางธุรกิจ
2. ลดการใช้ทรัพยากรเกินความจำเป็น และลดของเสีย ที่เกิดจากการบริโภค
3. ช่วยกันรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม
4. มีการประสานงานการพัฒนา การท่องเที่ยวให้เข้ากับกิจกรรมและแผนกลยุทธ์การพัฒนา ของชาติและท้องถิ่น
5. พยายามส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่น โดยพิจารณาใช้ผลิตภัณฑ์หรือวัตถุดิบที่มาจากท้องถิ่น
6. เปิดโอกาส ให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว
7. หมั่นปรึกษาหารือ ระหว่างผู้เกี่ยวข้องเพื่อแก้ไขหรือปรับปรุงข้อผิดพลาดอยู่เสมอ

8 ฝึกรอบรบบบุคลากร เพื่อให้เกิดความรู้และยกระดับมาตรฐานการบริการการ
ท่องเที่ยว

9 เตรียมข้อมูลข่าวสารด้านการตลาด เพื่อสร้างความเข้าใจ และเคารพในสิ่งแวดล้อม

10 วิจัยและตรวจสอบ อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อเพิ่มพูนความรู้และผลประโยชน์ต่อ
แหล่งท่องเที่ยว

หลักการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนี้ จะมีผลดีต่อท้องถิ่นในด้านการสร้างเศรษฐกิจ
ชุมชน มีการพัฒนาตามแผนอย่างมีความรับผิดชอบ โดยส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และ
ประชาชน ในท้องถิ่นมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความพร้อมและพึ่งพาตัวเองได้

อภิญา จิตรวงษ์นันท์ (2546) ได้เสนอแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนในลักษณะการ
ท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่า เป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและ
ผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการป้องกันและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลัง
การท่องเที่ยวในลักษณะนี้จึงเป็นการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ
สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะเดียวกันก็สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและ
ระบบนิเวศด้วย โดยมีลักษณะสำคัญดังนี้

1. การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี ทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ สังคมและ
วัฒนธรรมเป็นสำคัญและเป็นแนวทางการทำธุรกิจในระยะยาว

2. การลดการบริโภคที่มากเกินไปและลดการสูญเสียจะช่วยลดค่าใช้จ่าย
ในการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาวและเป็นการเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยวด้วย

3. การรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมมี
ความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาวและจะช่วยขยายฐานของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

4. การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับกรอบแผนกลยุทธ์การพัฒนาแห่งชาติ
และการพัฒนาท้องถิ่น และการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยว
ในระยะยาว

5. การท่องเที่ยวที่รองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยได้พิจารณาด้านราคา
และคุณค่าของสิ่งแวดล้อมไว้ซึ่งไม่เพียงแต่ทำให้เกิดการประหยัดแต่ยังป้องกันสิ่งแวดล้อมไม่ให้
ถูกทำลายอีกด้วย

6. การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของท้องถิ่นในสาขาการท่องเที่ยว ซึ่งจะไม่เพียงแต่การ
สร้างผลตอบแทนแก่ประชาชนและสิ่งแวดล้อมโดยรวม แต่จะช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการ
การท่องเที่ยวด้วย

7. การปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างผู้ประกอบการประชาชนในท้องถิ่น องค์กร และสถาบันที่เกี่ยวข้อง มีความจำเป็นในอันที่จะทำงานร่วมกันไปในทิศทางเดียวกันรวมทั้ง ร่วมกันแก้ปัญหาและลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน

8. การฝึกอบรมบุคลากร โดยสอดแทรกแนวคิด และวิธีการปฏิบัติในการพัฒนาอย่าง ยั่งยืนแก่บุคลากรท้องถิ่นทุกระดับ จะช่วยยกระดับการบริการการท่องเที่ยว

9. การตลาดที่จัดเตรียมข้อมูลข่าวสารอย่างพร้อมมูลจะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าใจ และ เคารพในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว และจะช่วยลดระดับ ความพอใจของนักท่องเที่ยวด้วย

10. การวิจัยและการตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหาและ เพิ่มผลประโยชน์ต่อแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวและแหล่งลงทุน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีแนวคิดพื้นฐาน หรือ เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน (**Eco tourism A Way to Sustainable Development**) ซึ่งการ พัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จะครอบคลุมการจัดการท่องเที่ยวที่กว้างขวาง ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญที่ ต้องให้มีการศึกษาและเรียนรู้ หรือมุ่งให้เกิดการอนุรักษ์ มิใช่เพียงแต่ให้มีการจัดการที่ลดหรือ ปราศจากผลกระทบ และนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจเท่านั้น หากจะว่าไปแล้วการท่องเที่ยวเชิง นิเวศก็นับได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน แต่รูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไม่ได้มีแต่ในเฉพาะ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพียงอย่างเดียว ยังมีการท่องเที่ยวอีกหลายลักษณะที่จัดเป็นการท่องเที่ยวที่ ยั่งยืนได้อีกหลายรูปแบบ

ซึ่งลักษณะการท่องเที่ยวที่จัดอยู่ในการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จะประกอบด้วย

1) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (**Eco tourism**) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่ มีเอกลักษณ์ เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของ ท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

2) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (**Health Tourism**) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแบบ ผสมผสานในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หรือแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ โดยมีกิจกรรมเพื่อรักษา สุขภาพเป็นกิจกรรมสำคัญในการท่องเที่ยวนั้น เช่น การพักผ่อนในรีสอร์ทที่มีบริการรักษาสุขภาพ การท่องเที่ยวที่มีโปรแกรมการรับประทานอาหารชีวจิต อาหารมังสวิรัต การฝึกสมาธิ การฝึกออก กำลังกาย เป็นต้น

3) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (**Agro tourism**) คือ การท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ เกษตรกรรม เช่นสวนผลไม้ วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์ เป็นต้น ซึ่งสถานที่เหล่านี้จะ

จัดเตรียมพื้นที่บางส่วนเพื่อเปิดให้นักท่องเที่ยวได้เที่ยวชม และมีโอกาสหาประสบการณ์ใหม่จากกิจกรรมปกติของฟาร์ม เช่น การเก็บผลไม้จากต้น การเกี่ยวข้าว การเก็บผัก เป็นต้น มีการจัดวิทยากรเพื่อบรรยาย หรืออธิบายวิธีการทำงานของสวนเกษตร หรือฟาร์มนั้น

4) การท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม(Cultural based Tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมและศึกษาวัฒนธรรมประเพณี ที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวที่นั่น บนพื้นฐานของการมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น การเที่ยวชมประเพณีในราชสำนัก(ประเพณีหลวง) หรือประเพณีพื้นบ้านและการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในหมู่บ้านช้าง หมู่บ้านทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

24 แนวความคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco tourism)

สร้อย สวัสดิ์ อุตสาหกรรมกิจ(2543) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ “การท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ธรรมชาติและระบบนิเวศเป็นหลัก โดยมีส่วนประกอบของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศนั้น ๆ รวมอยู่ด้วย ทั้งนี้ รูปแบบของกิจกรรมและวิธีดำเนินการในทุกกระบวนการ ต้องส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมสังคมน้อยที่สุด นำไปสู่การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและสังคม ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และจิตสำนึกที่ดีต่อผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง “

มีคุณลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. ต้องให้การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมแก่นักท่องเที่ยวก่อนเข้าไปยังแหล่งท่องเที่ยว เช่น การจัดบรรยายในเรื่องเกี่ยวกับพื้นที่ ความเปราะบางของระบบนิเวศ และการปฏิบัติตนของนักท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับบริเวณที่จะเข้าไป

2. ต้องไม่ทำให้ทรัพยากรท่องเที่ยวที่นั่น ๆ เสื่อมค่าลง เช่น ไม่หักหินงอกหินย้อย ออกมาจากถ้ำ ไม่เก็บพืชพันธุ์ธรรมชาติหายากออกจากแหล่งของมัน หรือมีลักษณะที่ดูถูกดูแคลนวัฒนธรรมประจำถิ่นนั้น ๆ

3. ต้องให้ความสนใจในคุณค่าที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ไม่ใช่การสร้างสิ่งใหม่ สนใจเฉพาะคุณค่าที่แท้จริงเท่านั้น

4. ต้องมองคนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ต้องไม่มองแยกส่วนและไม่เปลี่ยนแปลงธรรมชาติให้มาสอดคล้องกับความต้องการของคน

5. ชีวิตป่า สิ่งแวดล้อม และคนท้องถิ่น ต้องได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กล่าวคือ ต้องมีผลประโยชน์ส่วนหนึ่งกลับไปบำรุงรักษาป่าและสิ่งแวดล้อม และคนท้องถิ่นได้รับผลทางเศรษฐกิจ สังคมจากการดำเนินการดังกล่าว

6. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นประสบการณ์ตรงของมนุษย์ที่จะได้รับจากธรรมชาติ วัฒนธรรม สังคม และวิถีชีวิตของคนบนโลก

7. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่เป็นในเชิงศึกษาธรรมชาติ วัฒนธรรม สังคม วิถีชีวิต มากกว่าการผจญภัย หรือความสนุกสนานเพลิดเพลิน

8. ต้องเป็นการท่องเที่ยว ที่คำนึงถึงความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่และสังคม วัฒนธรรม

ดังนั้นแนวความคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ “การท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ธรรมชาติและระบบนิเวศเป็นหลัก โดยมีส่วนประกอบของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศนั้น ๆ รวมอยู่ด้วย ทั้งนี้ รูปแบบของกิจกรรมและวิธีดำเนินการในทุกกระบวนการ ต้องส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมสังคมน้อยที่สุด นำไปสู่การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและสังคม ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และจิตสำนึกที่ดีต่อผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง”

หรือกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควรเป็นการใช้ระบบนิเวศทางธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวและเรียนรู้โดยไม่ทำลายและร่วมอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง พร้อมกับให้ผลตอบแทนที่ชัดเจนแก่คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะนำไปสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism)

พจนานุกรม (2546) กล่าวว่าองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประกอบด้วย

1. ด้านพื้นที่

- แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ
- มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2. ด้านการจัดการ

- มีการจัดการอย่างยั่งยืน
- สร้างความรับผิดชอบ และไม่ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

3. ด้านกิจกรรมและกระบวนการ

- ให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ

- สร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกต่อนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการและประชาชนท้องถิ่น

4 ด้านการมีส่วนร่วม

- ให้ชุมชนและประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม
- กระจายรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิต
- ผลตอบแทนจากการท่องเที่ยว นำกลับมาพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

ลินธู สโรบล(2546) ได้นำแนวคิดของ ราล์ฟ บัคลีย์ (Ralf Buckley) ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนา ๆ ชาติ มหาวิทยาลัยกรีฟิธ ออสเตรเลีย ซึ่งมีแนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 5 ประการ คือ

- 1) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการดูแลอย่างยั่งยืน ด้วยรูปแบบและการบริหารที่
- 2) เป็นการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของธรรมชาติ
- 3) มีการศึกษาเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมหรือสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก
- 4) เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์
- 5) สร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว

ซึ่งจากแนวคิดดังกล่าว ได้ถูกคัดแปลงและพัฒนาไปสู่องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศใน 4 ด้านคือ

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงมีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบและจะต้องไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ ควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ ให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ สร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้อง ทั้งต่อนักท่องเที่ยวและประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง อาจกล่าวได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา

4 องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต การได้ผลตอบแทนกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ซึ่งท้องถิ่นในที่นี่เริ่มต้นจากระดับรากหญ้าจนถึงองค์กรปกครองท้องถิ่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้เสีย เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน(Community Based Tourism-CBT)

พจนานาสวนศรี (2546) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะตัว แตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไป ไม่ใช่เป็นเพียงแค่ "ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว (Tourism Product)" ซึ่งเมื่อถูกผลิตแล้วจะหมุนไปตามกลไกตลาดและอุตสาหกรรมท่องเที่ยว หากแต่เป็นการพัฒนาชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือโดยสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น โดยมีหลักในการจัดการดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน

จากเอกสารรายงานความก้าวหน้าเรื่องเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนของนางสาว โฉมศิริ ทิมสุทิน(2548) ได้กล่าวว่า จากการประชุม Earth Summit เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน ค.ศ.1992 ณ กรุงริโอ เดอ จานโร ประเทศบราซิล ในที่ประชุมมุ่งเน้นสู่ประเด็นการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม และสรุปบทเรียนเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมา เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งทำให้เกิดกระแสของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3 ประการ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย) (2542)

1. กระแสความต้องการให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว อันเป็นกระแสความต้องการของประชาชนทั่วโลก เพื่อให้เกิดการสร้างจิตสำนึกในแง่การอนุรักษ์ ต่อสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่น ไปจนถึงขอบข่ายกว้างขวางไปทั่วโลก โดยเฉพาะการอนุรักษ์ ระบบนิเวศเพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพ

2. กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยว ให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยว เป็นกระแสความต้องการที่มีมากขึ้นในกลุ่มนักท่องเที่ยว ที่ต้องการได้รับความรู้ ความเข้าใจ เรื่อง การท่องเที่ยวมากกว่าความสนุกสนาน เพลิดเพลินเพียงอย่างเดียว เพื่อสร้างความพอใจให้แก่ นักท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่

3. กระแสความต้องการของคนในชุมชนท้องถิ่น ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการ พัฒนาการท่องเที่ยว เป็นกระแสความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนา ท่องเที่ยว เพื่อเป็นหลักประกันให้การพัฒนาการท่องเที่ยวไปในทิศทางที่ถูกต้อง และชุมชนท้องถิ่น ขอมอบรับในผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่จะได้รับ เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ที่เหมาะสม

จากกระแสการพัฒนาทั้ง 3 ประการดังกล่าวมีผลต่อการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยว และระบบการจัดการท่องเที่ยวในการหาการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่เพื่อตอบสนองต่อความต้องการ และทดแทนการท่องเที่ยวตามประเพณีนิยม แบบเดิม ๆ ที่เคยปฏิบัติกันมา ดังนั้นแนวคิดในการ นำเสนอการท่องเที่ยวอันเป็นทางเลือกใหม่นี้จึงมีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น **Green Tourism, Bio Tourism, Sustainable Tourism, Conservation Tourism, Responsible Tourism** และการจัดการ ท่องเที่ยวที่นิยมแพร่หลายที่สุดในเวลานี้และมีนัยเชิงความหมายที่เข้าใกล้กับการท่องเที่ยวโดย ชุมชนมากที่สุดคือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (**Eco tourism**) และบางครั้งอาจเรียกว่า “การท่องเที่ยวโดย ชุมชน (**Community-based Ecotourism**)” โดยภาพรวมแล้วการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นคำที่ใช้เรียก การท่องเที่ยวธรรมชาติ บางครั้งก็เรียกการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงศึกษาระบบนิเวศ การท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ นิเวศสัตว์จร นิเวศท่องเที่ยว แต่ในการอ้างอิงอย่างเป็นทางการยังไม่มีชื่อภาษาไทย ด้วยเหตุนี้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึง อนุโลมให้มีการเรียก **Eco tourism** ว่าหมายถึง “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” เป็นหลัก

จากเอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน (**Community-Based Tourism**) (2547) ในหัวข้อ “นโยบายและยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของชุมชน” ได้เสนอ แนวคิดไว้ว่าการบริหารราชการที่ผ่านมาโดยเฉพาะก่อนการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราช อาณาจักรไทย ปี 2540 ภาครัฐนับเป็นกลไกสำคัญที่กำหนดแนวทาง การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ของประเทศ โดยเป็นการบริหารงานและสั่งการจากส่วนกลาง ลงไปสู่ภูมิภาค และท้องถิ่นในที่สุด

ท้องถิ่นจึงมีบทบาทในการพัฒนาตนเองไม่มากนัก เนื่องจากงบประมาณดำเนินการถูกกำหนดจาก ส่วนกลาง ระดับกระทรวง กรม หรือระดับจังหวัด อำเภอเป็นต้น ต่อมาหลังจากที่มีการประกาศใช้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ปี 2540 หมวดที่ 5 เรื่องนโยบาย พื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา 78 ระบุว่า รัฐ ต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเอง และตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นเองได้เอง พัฒนา เศรษฐกิจท้องถิ่นและระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ตลอดจน โครงสร้างพื้นฐาน สาธารณเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึง และเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้ เป็น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ ของประชาชนในจังหวัดนั้น

นอกจากนี้ ยังมีกฎหมายที่กำหนดให้รัฐต้องแบ่งรายได้ให้แก่ องค์กรปกครอง ส่วน ท้องถิ่น รวมกันแล้วเป็น 35% ของรายได้สุทธิของรัฐบาล ทำให้ นโยบายและการบริหาร งบประมาณของประเทศเปลี่ยนไป ต้องมีการกระจายอำนาจการบริหารงบประมาณสู่ท้องถิ่น

ในส่วนนโยบายของรัฐและบทบาทของรัฐท้องถิ่นในการสนับสนุนการท้องถิ่นใน การสนับสนุนการท้องถิ่น ตามรัฐธรรมนูญปี 2540 ได้แก่

มาตรา 284 วรรค 1 ระบุให้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ทั้งหลาย) มีความเป็นอิสระใน การกำหนดนโยบาย การปกครอง การบริหาร การบริหารงานบุคคล การเงินและการคลัง และมี อำนาจหน้าที่ของตนเองโดยเฉพาะ ซึ่งในที่นี้หมายถึงรวมถึงการท้องถิ่นโดยชุมชนด้วย

มาตรา 289 วรรค 1 ได้กำหนดให้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

และมาตรา 290 ระบุว่า เพื่อเป็นการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่อย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังนี้

1. การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่

เมื่อมีการตราพระราชบัญญัติ กำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่ องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 (ซึ่งเป็นกฎหมายลูกออกตามบทบัญญัติตามมาตรา 284 ของ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย) ในหมวด 2 การกำหนดอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการ บริหารราชการ มาตรา 16 อนุมาตรา 8 และมาตรา 17 อนุมาตรา 14 ได้กำหนดให้ องค์กรบริหาร ส่วนตำบลและส่วนจังหวัดมีอำนาจและหน้าที่ชัดเจนในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อ ประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่นของตนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท้องถิ่น

ดังนั้น จากข้อมูลบัญญัติในกฎหมายรัฐธรรมนูญไทยปี 2540 และพระราชบัญญัติ กำหนดแผน และขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่ องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 จะเห็น ได้ว่า รัฐธรรมนูญ มีเจตนารมณ์ในการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ให้ องค์กรส่วนท้องถิ่น ได้แก่

องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) และองค์การบริหารส่วนจังหวัด(อบจ.) ดูแลแหล่งท่องเที่ยวในเขตตนเอง อย่างไรก็ตามชุมชน โดยทั่วไปก็สามารถดำเนินการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้วยตนเองได้ หากมีศักยภาพด้านงบประมาณ โดยการร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาท้องถิ่นของตนให้เป็นแหล่งหรือสถานที่ท่องเที่ยวตามศักยภาพของแต่ละภูมิภาค เพื่อเป็นการเสริมสร้างรายได้ของประชาชน ทั้งนี้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ให้ความสำคัญร่วมมือในการให้แนวคิด และเป็นທີ່ปรึกษา ต่อการพัฒนาพื้นที่ชุมชนให้เหมาะสม เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ และเป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

2 องค์การของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว แบ่งออกเป็น 2 ประเภท

2.1 องค์การภาครัฐที่ทำหน้าที่โดยตรง ได้แก่ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มี 2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งงานรับผิดชอบ ดังนี้

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ทำหน้าที่ดูแล ประสานงาน และบริหารอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวให้มีรายได้จากเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ไทย และส่งเสริมให้คนไทยเที่ยว เมืองไทยเพื่อป้องกันเงินตราออกนอกประเทศ กล่าวคือ ททท. จะทำหน้าที่ทางการตลาดเป็นหลัก โดยเป็นหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ ซึ่งขึ้นตรงต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และรองนายกรัฐมนตรีที่ดูแลงานด้านเศรษฐกิจ จึงมิได้ขึ้นตรงต่อกระทรวงฯ โดยตรง แต่ก็สามารถทำงานร่วมกันได้ ซึ่งในอนาคต กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬากำลังวางแนวทางแก้ไขระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีเพื่อให้มีคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ โดย คณะกรรมการชุดนี้จะเป็นคณะกรรมการสูงสุดที่ดูแลนโยบายด้านการท่องเที่ยวของประเทศ และคาดว่าจะทำให้การทำงานระหว่าง ททท.และกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬามีความใกล้ชิด และทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะช่วยให้กาดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวโดยรวมสามารถดำเนินงานไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ทำหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาบริการท่องเที่ยวพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและดูแลเรื่องทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ นอกจากนี้ในแต่ละจังหวัดยังมีศูนย์การท่องเที่ยว กีฬาและนันทนาการประจำจังหวัด ศูนย์เหล่านี้อยู่ภายใต้การกำกับดูแล โดยสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

22 องค์การภาครัฐที่ทำหน้าที่ทางอ้อม นอกจากททท. และกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาแล้วยังมีหน่วยงาน อีกหลายหน่วยงานที่มีส่วนรับผิดชอบงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวแยกตามลักษณะงาน เช่น

- คู่มือด้านแหล่งท่องเที่ยว เช่น สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมศิลปากร กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช
- คู่มือด้านสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น การบินไทย กรมทางหลวง
- คู่มือด้านสินค้าท่องเที่ยว เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม
- คู่มือด้านบริการทางการท่องเที่ยว เช่น สำนักงานตำรวจแห่งชาติ
- คู่มือด้านการพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวเช่นสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

3 กลไกการทำงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวปัจจุบัน มีหน่วยงานสนับสนุน เช่น

- 31** คณะกรรมการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (คณะกรรมการ ททท.)
- 32** คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวพำนักระยะยาวแห่งชาติ
- 33** คณะกรรมการประสานงานเชิงบูรณาการระหว่างกระทรวง เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวตามยุทธศาสตร์การพัฒนา
- 34** ฯลฯ

บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

เนื่องจาก องค์การบริหารส่วนตำบล นับเป็นองค์กรหลักของการบริหารงานส่วนท้องถิ่นและยังเป็นส่วนสำคัญที่เชื่อมโยงกับส่วนราชการอื่น ๆ ภาระหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 หมวด 2 มาตรา 16 ให้้องค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น ของตนด้านการท่องเที่ยว นอกจากนี้ ตำบล ตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2543 มาตรา 16 (8) และ มาตรา 68 (12) ได้กำหนดไว้ว่าองค์การบริหารส่วนตำบลสามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวและจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้ โดยมีแนวทางดังนี้

1. จัดทำแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวซึ่งต้องมีโครงการ/กิจกรรมรองรับการนำแผนส่งเสริม การท่องเที่ยวสู่การ ปฏิบัติดำเนินการ ได้ 2 แนวทาง คือ
  - ดำเนินการโดยใช้งบประมาณจาก องค์การบริหารส่วนตำบล

- ดำเนินการโดยใช้งบประมาณจากหน่วยงานอื่น

2 จัดตั้งองค์กรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่เพื่อสอดคล้องกับการจัดทำแผนส่งเสริมและให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

ภราเดช พัทฒวิเชียร ได้กล่าวในการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism) “การท่องเที่ยวโดยชุมชน: ทางเลือก เครือข่าย และธุรกิจท้องถิ่น” (2547) ในหัวข้อ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศไทย: ทางเลือกกับความเป็นจริง ไว้ว่า

1. การท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมโดยคนเป็นผู้ดำเนินการ เป็นอุตสาหกรรมเพื่อคน มีการจัดการบริหาร โดยใช้มิติทางวัฒนธรรมและมิติทางจิตวิญญาณ โดยมีรูปแบบของของอุตสาหกรรมบริการระหว่างผู้มาเยือนกับเจ้าบ้าน

2. การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จะต้องประกอบด้วย

- 1) มิติทางด้านสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา มีการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าและรักษาต้นทุนอย่างยั่งยืน
- 2) มิติด้านคน จะต้องมีการเรียนรู้ ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน
- 3) STEP (Sustainable Tourism Eliminating Poverty)
- 4) เพื่อบรรลุการเป็นเศรษฐกิจพอเพียง

3. การจัดการการท่องเที่ยว

การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการสร้างโอกาสให้กับชุมชนในการแสวงหาการประสบความสำเร็จในการจัดการด้วยตัวของชุมชนเองแต่ในสถานการณ์ปัจจุบันจะเป็นไปได้หรือไม่ เพราะ นโยบายของรัฐยังไม่เอื้อต่อการจัดการในด้านนี้

4. นโยบายของรัฐด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

นโยบายของรัฐด้านการท่องเที่ยวของชุมชน ยังคงเป็นไปในลักษณะของการเน้นการกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยภาพรวม มีการเน้นกิจกรรมการตลาด โฆษณาประชาสัมพันธ์ และมองชุมชนเป็นสินค้าการท่องเที่ยว ถึงมีนโยบายภาพรวมแต่ก็ยังมีขาดการบูรณาการและความชัดเจน ซึ่งจริงๆ แล้วภาครัฐ ควรจะ พัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนความรู้ มีแผนพัฒนา แผนจัดการ ของชุมชนที่ชัดเจน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน

5. การดำรงวิถีของชุมชน

การดำรงวิถีของชุมชน เพราะในสภาพของความเป็นจริง ชุมชนไทยยังมีความยากจน ยากไร้ ในวิถีการเกษตร ยังขาดความเชื่อมต่อผสมผสานวิถีโลกเดิมกับโลกาภิวัตน์ และหากมีการท่องเที่ยวที่จะคาดหวังการท่องเที่ยวในเชิงเศรษฐกิจมากกว่า

ซึ่งทางเลือกที่เหมาะสมคือการนำเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวปฏิบัติและใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือเสริมภาคเกษตรและสร้างวิถีถิ่น

6. การมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสิ่งที่พูดถึงกันมากในปัจจุบันแต่ความเป็นจริงคือภาคประชาชนยังมีส่วนร่วมแบบสมยอม ที่ต้องทำกันไปหรือ มีส่วนร่วมแค่เพียงการรับประโยชน์ที่หยิบยื่นให้เท่านั้น จะทำอย่างไร ชุมชนจึงจะมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน และสามารถเลือกได้ตามความประสงค์ของชุมชนเอง

7. การเตรียมความพร้อมของชุมชน

นั่นคือต้องมีการเตรียมความพร้อมของชุมชนไปด้วย เพราะชุมชนของไทย ยังคงมีช่องว่างและขาดภูมิคุ้มกัน มีจุดอ่อนด้านเศรษฐกิจที่ไม่มั่นคง ตลอดจนจุดอ่อนด้านสถานภาพสังคมและจุดอ่อนด้านวิชาการที่สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์ ซึ่งทางออกก็ควรเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนที่สามารถนำมาใช้ได้ สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนหาที่ปรึกษา หรือพี่เลี้ยงในการพัฒนาตนเอง อันจะนำมาซึ่งผลประโยชน์ร่วมกันได้ในที่สุด

8. ผลประโยชน์

สภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบันเราจะพบว่า ยังมีการปันประโยชน์ที่ไม่เป็นธรรมอยู่ในสังคม การพัฒนา ยังคงเป็นการมองผลประโยชน์ในระยะสั้นโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมที่จะตามมา ทางเลือกก็คือ การดำเนินการพัฒนาใด ๆ ก็ควรต้องมีการติดตามและประเมินผล มีการสร้างเครื่องมือเตือนภัยให้กับชุมชนควบคู่ไปด้วยกัน

9. การตลาด

ในความเป็นจริงเราพบว่า การจัดการท่องเที่ยวไม่ได้คำนึงถึงความต้องการของลูกค้าในกระบวนการผลิต คิดแต่เพียงความต้องการของผู้ขายแต่เพียงด้านเดียวที่สำคัญ ไม่ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายอย่างชัดเจน ทางเลือกของการจัดการท่องเที่ยวก็คือ ควรที่จะ กำหนดกลุ่มเป้าหมายให้เหมาะสมกับสินค้าการท่องเที่ยว นั้น ๆ มีการให้มูลค่าเพิ่มทางด้านวัฒนธรรม ตลอดจนความรู้แก่นักท่องเที่ยว ที่สำคัญต้องค้าขายอย่างเป็นธรรม และหากเป็นไปได้ก็ควรจะต้องนำความรู้ด้านสื่อสารสนเทศ(II) มาใช้ในการเผยแพร่และการขายด้วย

โถมสิริ ทิมสุทิน(2548) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวไว้ว่า กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จำเป็นต้องมีการประสานงานกันอย่างชัดเจนของ องค์ประกอบต่าง ๆ จึงจะสามารถทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศบรรลุถึงวัตถุประสงค์ที่ต้องการของ คนในชุมชนซึ่งต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเอง บทบาทของ โครงการการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ คือ การเป็นสะพานเชื่อม ความเข้าใจระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน บอกกล่าวให้คนที่จะไปเยี่ยมเยือนชุมชนได้เข้าใจในเรื่องราวของชุมชน รูปแบบการท่องเที่ยว กติกา - ข้อปฏิบัติเมื่ออยู่ในชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็มีการ พุดคุยกับชาวบ้านให้ชัดเจนถึงเป้าหมายของการทำกิจกรรมนี้ ซึ่งก็มีความแตกต่างกันในแต่ละ ชุมชน บางแห่งก็มองว่าการท่องเที่ยวเป็นการเผยแพร่เรื่องราววิถีชีวิต - วัฒนธรรมตลอดจนการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน บางแห่งอาจมองว่านอกจากเผยแพร่แล้วน่าจะเป็นกิจกรรมที่ ก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชน และคนในชุมชนด้วย เราได้ร่วมกันมองถึงข้อดี-ข้อเสียและแนวทาง ป้องกัน ร่วมกันค้นหาเสน่ห์ของชุมชน ซึ่งหมายถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม และวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่น่าสนใจ กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ ช่วยกันวางระบบการ บริหารจัดการ จัดโปรแกรม แบ่งบทบาทหน้าที่ จัดสรรผลตอบแทนที่เหมาะสมและโปร่งใส ตรวจสอบได้

นอกจากนี้ น้าชัย ทนุผล (2542) ได้กล่าวว่า หลักสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวบน พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่อนุรักษ์ มีดังนี้

1. กำหนดรูปแบบที่เหมาะสมของการท่องเที่ยวบนแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดย ทัวไปแล้วรูปแบบของการจัดการการท่องเที่ยวและการพักผ่อนบนพื้นที่อนุรักษ์มีการวิวัฒนาการ เป็น 3 รูปแบบซึ่งขึ้นอยู่กับขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และความสามารถในการ จัดการของแต่ละพื้นที่ ซึ่งได้แก่

- 1.1 การจัดการบนพื้นฐานของกิจกรรม (activity-based management) เป็น รูปแบบที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่ต้องการพักผ่อนเข้าร่วมกิจกรรมเฉพาะ เช่น การดูนก ดำน้ำ เดินป่าและแคมป์ปิ้ง เป็นต้น การจัดการจึงเน้นที่ความสามารถของพื้นที่ในการรองรับ กิจกรรมพักผ่อนที่หลากหลายเท่านั้น

- 1.2 การจัดการบนพื้นฐานของการมีประสบการณ์ (experience-based management) การจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบนี้เป็นการรวมพฤติกรรมและประสบการณ์ เข้ากับกิจกรรมทำให้เกิดคำจำกัดความใหม่ขึ้น กล่าวคือ มุ่งเน้นประสบการณ์ของผู้มาเยือนว่า

ต้องการประสบการณ์ประเภทใด เช่น ต้องการเรียนรู้ความหลากหลายของธรรมชาติ หรือ ประสบการณ์การมีชีวิตร่วมกันเป็นกลุ่มกับผู้อื่น

1.3 การจัดการบนพื้นฐานของการแสวงหากำไรจากส่วนต่างๆ ของพื้นที่ (benefits-based management) การจัดการพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว คือ การแสวงหากำไรจากส่วนต่าง ๆ ของพื้นที่ในการที่จัดการพื้นที่หรือแหล่งท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพ ผู้เกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับนักท่องเที่ยวว่ามีวัตถุประสงค์อะไรในการเข้ามาเยี่ยมชม เพื่อสามารถจัดกิจกรรมให้เหมาะสมสอดคล้องของผู้มาเยือน

2 กำหนดความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างผู้จัดการแหล่งท่องเที่ยวและบริษัทนำเที่ยว ในกระบวนการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การจัดกิจกรรมบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์เป็นกลไกสำคัญยิ่ง โดยบริษัทนำเที่ยวจะเป็นตัวกลางเชื่อมโยงระบบตลาดกับทรัพยากรเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเฉพาะการกระจายข้อมูลไปยังนักท่องเที่ยว เป็นส่วนที่ส่งเสริมให้เกิดนักท่องเที่ยวมากขึ้น มัคคุเทศก์เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อย เนื่องจากเป็นผู้ให้ข้อมูลและรายละเอียดของทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อให้นักศึกษาแก่นักท่องเที่ยว ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรมีความร่วมมือกับบริษัทนำเที่ยวที่มีรูปแบบการนำเที่ยวที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม หรือบริษัทที่มีความชัดเจนในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร เป็นต้น

3 สร้างความเป็นหุ้นส่วนระหว่างการท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่น ถึงแม้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะมีลักษณะเฉพาะตัวและไปเกี่ยวข้องกับหลายฝ่ายแต่ละกลุ่มชนในท้องถิ่นและ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นได้รับการเสนอแนะให้ใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่น สามารถทำให้เกิดการกระจายรายได้ในพื้นที่ห่างไกลซึ่งเราต้องการอนุรักษ์จากการทำลายของการพัฒนาที่มุ่งการเติบโตทางเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นหนทางเดียวของการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะยาวดังนั้นชุมชนท้องถิ่นจะต้องมีความคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแบ่งปันทรัพยากรธรรมชาติกับนักท่องเที่ยว ดังนั้นควรมีการสนับสนุนให้ชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มหรือชมรมดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขนาดเล็ก

4 กำหนดระดับขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของพื้นที่อย่างเหมาะสม หมายถึงปริมาณของนักท่องเที่ยวที่แหล่งท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่สามารถรองรับได้ ขึ้นอยู่กับกิจกรรมการท่องเที่ยวและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เนื่องจากท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความหลากหลายจึงไม่อาจกำหนดมาตรฐานได้อย่างชัดเจน ขีดความสามารถรองรับมักเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพพื้นที่ ฤดูกาล ช่วงเวลา พฤติกรรมของผู้ใช้พื้นที่ การออกแบบบ้านพัก รูปแบบและระดับของการบริหาร ตลอดจนลักษณะธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา รวมทั้งในการปฏิบัติเราอาจแยกกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศออกจากกิจกรรมอื่น ๆ ของผู้คนโดยรอบ

5. ใช้เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในการจัดการท่องเที่ยว การที่เข้าชมธรรมชาติจัดได้ว่าเป็นเสมือนการบริโภคสินค้า หรือบริการอย่างหนึ่งที่ทำให้ความสุข ความพอใจแก่นักท่องเที่ยว (ผู้บริโภค) สินค้าประเภทนี้มีความแตกต่างจากสินค้าประเภทอื่นตรงที่ว่า ความสวยงามของธรรมชาติมีลักษณะเป็นสินค้ากึ่งสาธารณะ หมายความว่า การเข้าชมธรรมชาตินั้นตามปกติจะไม่ทำให้ทัศนียภาพสูญหายไป หรือสัตว์ พรรณพืชที่นักท่องเที่ยวชื่นชมลดจำนวนลงและผู้อื่นยังสามารถใช้ประโยชน์เข้าชมธรรมชาติได้ แต่หากมีการปล่อยให้จำนวนนักท่องเที่ยวเข้าชมธรรมชาติในจำนวนที่มากขึ้นและไม่มีการควบคุมอย่างจริงจัง อาจทำให้แหล่งท่องเที่ยวถูกทำลาย เช่น หาดพิทยา และส่งผลทำให้นักท่องเที่ยวรายอื่น ๆ ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติได้อีก

นอกจากนั้นอาจกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ กฎข้อบังคับ ตลอดจนมีการตรวจตราพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวและออกกฎหมายลงโทษผู้ละเมิดกฎข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อป้องกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ด้วย

นอกจากนี้ได้มีการสรุปสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวของ ดร.ชนันท์ เอ็มพันธ์ และ สุรเชษฐ์ เชมภูมาศ (2544) ได้สรุปประสบการณ์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไว้ว่าแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง คือ

1. ควรต้องรู้ประวัติความเป็นมาของทรัพยากรทางธรรมชาติ (ทรัพยากรทางการท่องเที่ยว)/วัฒนธรรม
2. ต้องมีความสำนึก รู้คุณค่า รู้ความหมายของประโยชน์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับจากการท่องเที่ยว
3. บุคลากรที่มีอยู่ทุกระดับ ทุกวัย ในชุมชนควรมีส่วนร่วมในการกระบวนการท่องเที่ยว เช่น ผู้สูงอายุ คือผู้ที่มีประสบการณ์/ภูมิปัญญาดั้งเดิมในชุมชน สามารถนำมาถ่ายทอดสู่วัยกลางคนและเยาวชนได้
4. ต้องมีการจัดการในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว สังคม วัฒนธรรม เป็นต้น
5. ควรมีความรู้เรื่องเทคนิคต่าง ๆ ที่จะช่วยเรื่องความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว
6. ผู้เกี่ยวข้องกับการนำเที่ยว ต้องรู้จักตนเองและต้องรู้ว่าตนเองมีความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวมากน้อยเพียงใด
7. ต้องรู้จักกระบวนการมีส่วนร่วมทุกอย่าง ทุกปัจจัย แล้วทั้งหมดของกระบวนการจะนำมาซึ่งมาตรฐานในการจัดการท่องเที่ยวทุก ๆ ด้าน

อุดร วงษ์ทับทิม (2545) กล่าวไว้ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบบูรณาการ ดำเนินภายใต้การประสานผลประโยชน์ของการพัฒนาด้านต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ครอบคลุมทั้งมิติด้าน สิ่งแวดล้อม มิติด้านเศรษฐกิจ และมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม อันเป็นการประสานการพัฒนาด้าน ต่าง ๆ อย่างเป็นองค์รวม คือ

1. มิติทางด้านสิ่งแวดล้อม มุ่งกระตุ้นชาวบ้านในชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์และการคุ้มครองด้านสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดการเรียนรู้และร่วมมือกันในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ รู้ปัญหาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการท่องเที่ยว เพื่อจำกัดการพัฒนาและ ดำเนินการจัดการท่องเที่ยว

2. มิติทางด้านเศรษฐกิจ มุ่งให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว โดยนำฐาน ทรัพยากรซึ่งเป็นสินทรัพย์ร่วมหรือสมบัติสาธารณะมาเป็นต้นทุนในการจัดการท่องเที่ยว มีการ กระจายรายได้อย่างเสมอภาคและยุติธรรม และที่สำคัญชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันและเป็น ความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริงและต้องเข้าใจตรงกันว่า การท่องเที่ยวเป็นเพียงช่องทางหนึ่ง ในการเสริมสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน มิใช่ให้เป็นรายได้หลักของชุมชนแต่อย่างใด

3. มิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม มุ่งใช้กิจกรรมต่าง ๆ รองรับการพัฒนาการ ท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนต่างวัฒนธรรม เพิ่มความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งอาจมีการจัดการในรูปของการก่อตั้งจุด ประชาสัมพันธ์ข้อมูลการท่องเที่ยว การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น รวบรวมภูมิปัญญาด้านวรรณกรรม มุขปาฐะ และการจัดทำเอกสารเผยแพร่ภูมิปัญญา ทั้งนี้ควรยึดหลักความต้องการของชุมชนเป็น สำคัญ รวมทั้งคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับทางธรรมชาติ และความสามารถในการ รองรับความสังคมและวัฒนธรรมอันเป็นทางเลือกใหม่ของการจัดการท่องเที่ยวที่สนองความ ต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

กล่าวโดยสรุปการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกระบวนการจัดการในด้านต่างๆ ภายใต้ หลักการพื้นฐานเชิงระบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้ง 4 องค์ประกอบ คือ การจัดการด้านพื้นที่ องค์ประกอบด้านกิจกรรม องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องถิ่น และองค์ประกอบการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกด้านบริการขั้นพื้นฐาน การประสาน ผลประโยชน์ให้สมดุลกันระหว่างแหล่งท่องเที่ยว บุคลากร การตลาด โดยเน้นความเข้มแข็งของ ชุมชนท้องถิ่น เป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และองค์ประกอบหลักที่ สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นต้องมีการจัดการอย่าง ถูกต้องเหมาะสมกับขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวโดยเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้

เรียนรู้สัมผัสแก่นแท้ของธรรมชาติ และวัฒนธรรมในระบบนิเวศที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบหรือเสียหายแก่ทรัพยากรทั้งทางชีวภาพ ภายภาพ ทางสังคมและวัฒนธรรม

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบการเที่ยวแบบทั่วไปและการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ประเด็น	การท่องเที่ยวทั่วไป	การท่องเที่ยวชุมชน
นักท่องเที่ยว	รักสบาย ไม่หลากหลาย ไม่ชอบเสี่ยง ระมัดระวัง	รักผจญภัย ใฝ่รู้ มีการศึกษา ชอบทดลอง
แรงจูงใจในการเดินทาง	พักผ่อนชายทะเล ทักสานจร	หาประสบการณ์ มองโอกาส ธุรกิจ สนใจวัฒนธรรม
ความถี่ในการเดินทางและการจัดการ	ใช้บริษัททัวร์ เป็นกลุ่มใหญ่ เที่ยวในช่วงวันหยุด ฤดูท่องเที่ยว	จัดการการท่องเที่ยวเอง เป็นกลุ่มเล็ก ใช้ผู้เชี่ยวชาญ เฉพาะ ไม่ตามฤดูกาลธรรมชาติ
ความต้องการ	กินอาหาร โรงแรม อาหารจานด่วน กิจกรรมบันเทิงยามราตรี	อาหารถิ่น สนใจ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต

ที่มา : เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2547)

คำว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการพัฒนามาจากการท่องเที่ยวโดยมีส่วนร่วมของประชาชนและการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยมีชุมชนเป็นฐาน (Community Based Sustainable Tourism- CBTS) นั่นคือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

แผนภาพที่ 1 แสดงการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ที่มา : เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2547)

องค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนประกอบด้วย

1. ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

- ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์
- มีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
- ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2. องค์กรชุมชน

- ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน
- มีปราชญ์หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ ที่หลากหลาย
- ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

3. การจัดการ

- มีกฎ-กติกา ในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว
- มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการท่องเที่ยวและสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้
- มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม
- มีกองทุนของชุมชนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

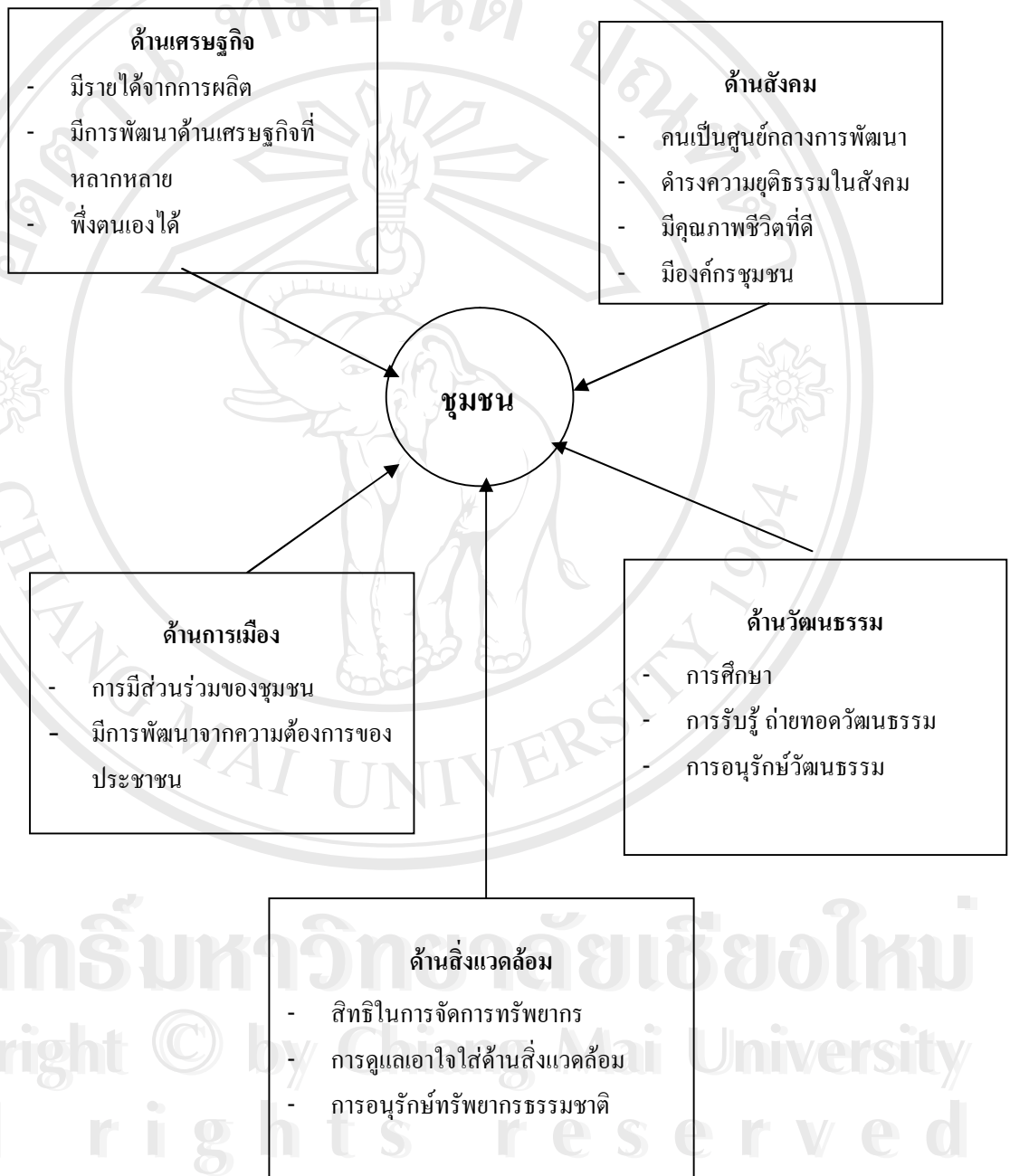
4. การเรียนรู้

- ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง
- มีระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน
- สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

เจตนารมณ์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ การใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยกระบวนการนั้นเป็นการวิเคราะห์ชุมชนกับสถานการณ์ของชุมชนที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ เพื่อเชื่อมโยงเรื่องการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชน และมองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง

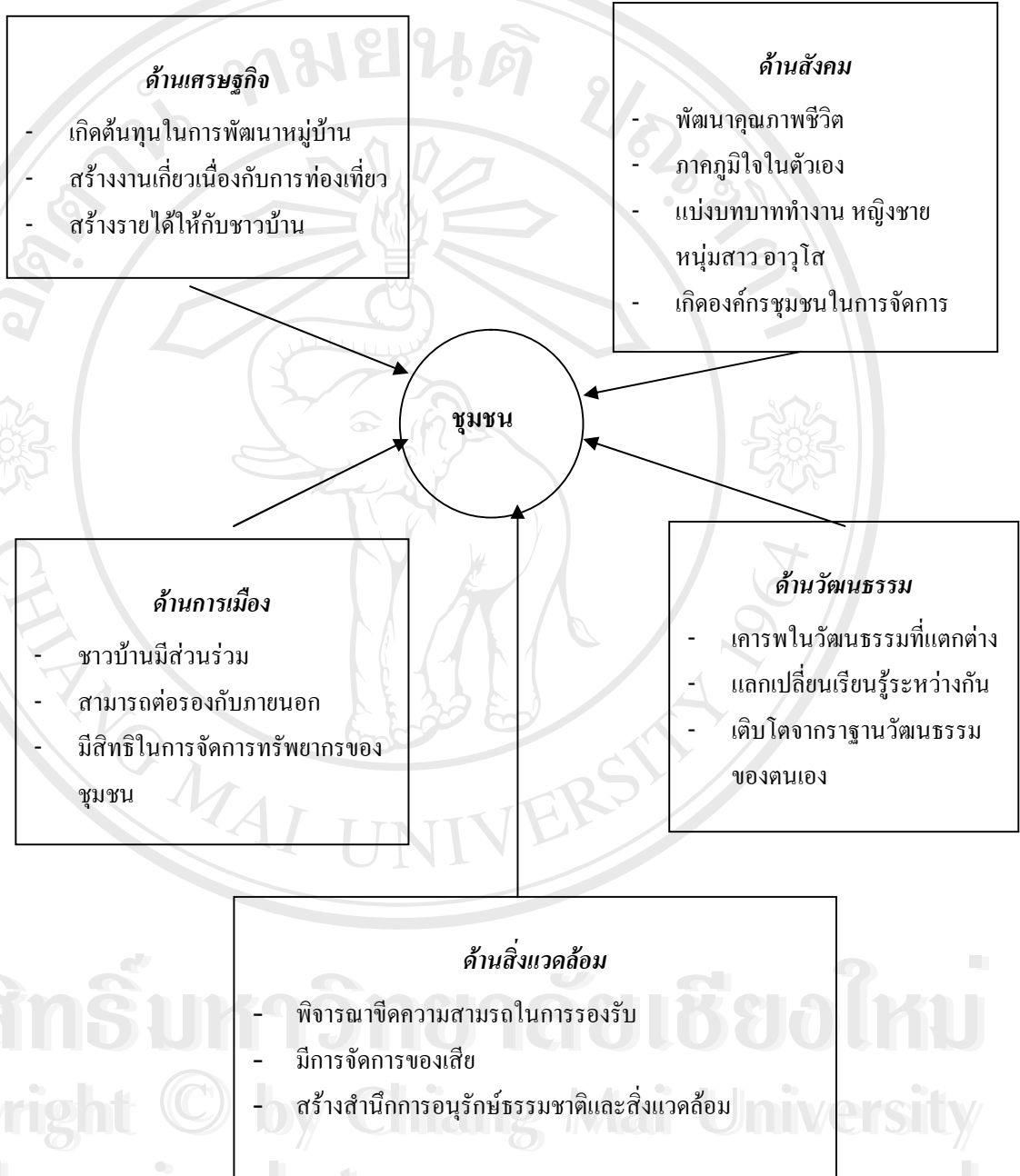
การท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวกับทรัพยากรที่ชุมชนใช้เป็นฐานการผลิตเป็นทรัพยากรเดียวกัน วัฒนธรรมและสังคม

เป็นตัวขับเคลื่อนเรื่องจิตวิญญาณของชุมชนในการสร้างความสัมพันธ์กันภายในชุมชนและการสัมพันธ์กับภายนอก

แผนภาพที่ 2 แสดงองค์ประกอบหลัก 5 ด้านของการพัฒนาชุมชน
ที่มา : การท่องเที่ยวโดยชุมชน (2546)

ดังนั้น การท่องเที่ยวจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ซึ่งหากมองว่าการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนต้องไปในทิศทางเดียวกัน ในแต่ละมิติของการท่องเที่ยวควรจะส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งให้กับการพัฒนาชุมชน

แผนภาพที่ 3 แสดงการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม

ที่มา : การท่องเที่ยวโดยชุมชน (2546)

26 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ปรากฏในงานวิจัยประกอบด้วย

1. การวิจัยเพื่อท้องถิ่น

จากเอกสารคู่มืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ของสกว.ภาค (2543) ที่เรียบเรียงโดย โกมล สนั่นก้อน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ เป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิด ตั้งคำถาม ทบทวน สภาพที่เป็นอยู่ วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ สรุปคำตอบ และ ถอดบทเรียน เพื่อปรับปรุงงาน ต่อไป ทั้งนี้ โดยต้องมีการ “ บันทึก “ และ “ วิเคราะห์ “ เป็นส่วนสำคัญของกระบวนการทำงาน “

โดยผลที่ได้ต่อชุมชนที่มีส่วนร่วมคือ

- (1) เกิด “ ความรู้ใหม่ “ ที่ทุกคนร่วมกันสร้างขึ้นมาในแง่ของเนื้อหาและกระบวนการ ซึ่งนำมาใช้ได้ ในการแก้ปัญหาด้านอื่นและพื้นที่อื่น ๆ ได้
- (2) เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนกับคนภายนอกซึ่งนำไปสู่กลไกการจัดการปัญหาโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยความรู้นั้นจะอยู่ในชุมชน เป็นส่วนสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนได้
- (3) การเปลี่ยนแปลงในเชิงคลี่คลายปัญหา” เกิดการพัฒนาอะไรบางอย่างที่ดีขึ้น”

2. การวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (PRA- Participatory Rural Appraisal)

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2542) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมว่า ต้องตั้งอยู่บนหลักการความเชื่อที่ว่า

- การพัฒนาจะต้องก่อให้เกิดความมั่นคง มีความยั่งยืนและสมดุล
- ผู้ด้อยโอกาสจะต้องได้รับอำนาจและมีปากเสียงเพิ่มมากขึ้น
- วิถีชีวิตของคนในชนบทมีความซับซ้อน ความหลากหลายและมีความเสี่ยงสูง
- ชาวบ้านที่ยากจนมีความรู้ มีความเป็นมืออาชีพและมีเหตุผลเฉพาะของตนเอง
- ชาวบ้านมีพฤติกรรมที่ชอบทดลองสิ่งใหม่
- ชาวบ้านมีความคิดริเริ่ม มีความสามารถและควรที่จะดำเนินการสำรวจ วิเคราะห์และวางแผนได้ด้วยตนเอง
- ความแตกต่างระหว่างกรอบคิดของคนนอกและคนในชุมชน
- คุณค่าของการฝังตัวในชุมชนเพื่อการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสนทนาแบบไม่เร่งรีบ

- ความสำคัญของการมีทัศนคติ พฤติกรรมที่กลมกลืนกับชุมชน
- คนนอก(นักพัฒนา นักวิชาการ นักวิจัย)มีฐานะเป็นผู้เข้าร่วม คอยแนะนำ กระตุ้นให้การดำเนินการเป็นไปอย่างราบรื่น
- ใช้ความยืดหยุ่นในการเรียนรู้ชุมชน แทนที่จะใช้เหตุผลตรงแบบ วิทยาศาสตร์

กลุ่มงานพัฒนายุทธศาสตร์มหาดไทย สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวง มหาดไทย(2543)ได้นำเสนอแนวคิดและหลักการในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ ชุมชน อย่างกว้างขวาง โดยเสนอว่าองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้การแก้ไขปัญหาทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นประสบความสำเร็จจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม ของทุกฝ่ายในการมองสภาพปัญหาและกำหนดแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกันภายใต้การเรียนรู้ และการทำงานที่มีเป้าหมายร่วมกันจากองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน ประชาชน และ นักวิชาการ เพื่อให้มุมมองของปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหา มีความครอบคลุมและตอบสนองต่อ การพัฒนาชุมชนโดยส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการทำงานร่วมกันจะนำไปสู่ความชอบ ธรรมต่อแผนการพัฒนาของชุมชนและเป็นการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้และการทำงานร่วมกัน ของกลุ่ม ยังผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

โถมศิริ ทิมสุทิน(2548) ได้กล่าวถึงแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนว่าการมีส่วนร่วม ของประชาชน นับเป็นยุทธวิธีที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนาที่มุ่งพัฒนาคน และส่งเสริม ความเป็นธรรมในสังคม การมีส่วนร่วมเป็นคำที่นิยมใช้กันมากในปัจจุบันทั้งวงวิชาการ และในวง ข้าราชการ โดยถูกนำมาใช้ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5(พ.ศ.2525- 2529) ซึ่งรัฐบาลในสมัยนั้นได้หยิบยกประเด็น “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ขึ้นมาเป็นแนวทาง ในการพัฒนาประเทศ แต่จนถึงปัจจุบันแนวคิดดังกล่าวก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ของรัฐยังมีบทบาทในการตัดสินใจเรื่องสำคัญๆ ประชาชนยังถูกปิดกั้นโอกาสใน การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการและกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งประชาชนยังไม่เข้าใจในบทบาท ของตนเอง การมีส่วนร่วมของประชาชนกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงต้องให้ความสำคัญของมิติทาง การเมือง การแก้ปัญหาโครงสร้างอำนาจ การทุจริต หรือการผูกขาดในลักษณะต่าง ๆ โดยจะต้อง ใช้มาตรการทางการเมืองและการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติให้หลุด พ้นจากการพัฒนาอย่างไร้ขอบเขต และต้องให้ความสำคัญแก่บทบาทของประชาชนและโครงสร้าง ทางอำนาจของคนในสังคม คำนี้ถึงคุณค่าความเป็นคนทุกครั้งที่ทำการพิจารณาจัดการหรือแก้ไข ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร เน้นความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจเพราะเมื่อทุกคนมี

ความรู้มากขึ้น ก็จะเกิดการตื่นตัว เกิดการเคลื่อนไหว และมีพลังอำนาจที่จะต่อต้านการทุจริต การกดขี่ และการครอบงำทางความคิด นอกจากนี้ได้มีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้หลากหลาย ดังนี้

ประธาน ดังสิทบุตร (2538) ได้ให้แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. ชุมชนพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องเกิดขึ้นบนพื้นฐานข้อสัญญาของประชาชนที่ใช้ระบบนิเวศของตนเองภายใต้ขีดจำกัดอย่างเหมาะสม เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นด้วยความพยายามของชุมชน โดยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรประชาชน
2. ต้องประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเห็นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยชุมชนเอง
3. องค์กรเอกชนเป็นกลไกสำคัญในการเคลื่อนไหวการมีส่วนร่วมของประชาชน
4. การจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมกับการพัฒนาจะต้องผ่านการทำงานขององค์กรชุมชน การให้ข่าวสารสาธารณะอย่างต่อเนื่อง การวิจัยและการศึกษาสภาพของชุมชน การติดตามและเฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง

ในส่วนของ ภราเดช พยัฆวิเชียร (2542) ได้กล่าวว่า ในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นจำเป็นที่สุดก็คือการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เสริมสร้างในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม และองค์ความรู้ต่าง ๆ เพื่อเป็นการลดช่องว่างความอ่อนด้อย เพราะองค์ประกอบของการมีส่วนร่วมของชุมชนมีความจำเป็น เนื่องจากทรัพยากรของการท่องเที่ยวคือ ธรรมชาติ ระบบนิเวศ ชุมชน สังคม ดังนั้น ถ้าชุมชนไม่แข็งแรงก็จะทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างไม่มั่นคงและก้าวหน้า ธุรกิจการท่องเที่ยวต้องนำรายได้กลับคืนแก่ชุมชนท้องถิ่น เกิดประโยชน์ร่วมกันระหว่างผู้ดำเนินการธุรกิจและชุมชนท้องถิ่น จึงจะเกิดความยั่งยืนในการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยว

แก้วสรร อติโพธิ (2537) ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจทางการปกครองของรัฐที่ส่งผลกว้างไกลโดยให้ดำเนินการดังนี้ สร้างระบบให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ส่งเสริมให้ประชาชนได้รวมตัวกันตามผลประโยชน์หรือแนวทางที่หลากหลายขยายออกไปทุกระดับจนถึงระดับท้องถิ่นมีกระบวนการใต้วานสาธารณะที่มีฐานเป็นสิทธิทางกฎหมายของประชา

ชนและผู้เกี่ยวข้องมีสิทธิรับรู้ข่าวสารกระจายอำนาจโดยการปรับปรุงองค์กรของรัฐเพื่อให้ประชาชน มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม **John M Cohen and Norman (1980)** ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (**Decision Making**) เป็นการมีส่วนร่วมในคิดวิเคราะห์และตัดสินใจว่าควรจะดำเนินการ โครงการใดบ้างอย่างไร รวมไปถึงการวางแผนกิจกรรมต่าง ๆ ก่อนลงมือปฏิบัติ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (**Implementation**) ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการลงเวลา แรงงาน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ และมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (**Benefits**) เป็นการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ได้แก่ ผลประโยชน์ทางวัตถุ เช่น รายได้ ผลผลิต ทรัพย์สิน เป็นต้น ผลประโยชน์ทางสังคม เช่น สิ่งของสาธารณะ โรงเรียน แม่น้ำลำคลอง ถนน เป็นต้น และผลประโยชน์ด้านบุคคล เช่น การมีอำนาจ ชื่อเสียง การยอมรับจากสังคม การยอมรับนับถือตนเอง เป็นต้น
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (**Evaluation**) เป็นการมีส่วนร่วมในการวัดผลติดตามผล เพื่อหาข้อดีและข้อเสีย เพื่อนำไปเป็นแนวทางแก้ไขการดำเนินการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น หากประชาชนได้มีส่วนร่วมในขั้นนี้ จะทำให้เกิดพลังความคิดในการพัฒนาหรือนำไปประยุกต์ใช้ในอนาคตได้

แนวคิดการสร้างเครือข่ายการทำงาน

การสร้างเครือข่ายการทำงานกลายเป็นวิธีการที่ทำงานที่ได้รับความนิยมทั้งในภาคธุรกิจและในงานพัฒนาสังคมเป็นรูปแบบของการร่วมมือในการทำงานซึ่งสังคมไทยโดยเฉพาะในชนบทมีการพึ่งพาอาศัยร่วมมือกันทำงานเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เครือข่ายแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านซึ่งพร้อมจะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ว่าจะเป็นประเพณีทำบุญในเทศกาลต่าง ๆ ตลอดจนการเกณฑ์แรงงานในท้องถิ่นเพื่อมาลงแขก เกี่ยวข้าว ล้วนเป็นตัวอย่างของการรวบรวมผู้คนมาทำงานร่วมกันโดยอาศัยความสัมพันธ์ที่มีต่อกันมาเดิม

ในส่วนของคำจำกัดความของเครือข่าย ซึ่งประมวลทั้งจากแนวคิดทางการจัดการธุรกิจและงานพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ, (2533) อธิบายว่า เครือข่ายหมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานบุคคล กลุ่มหรือองค์กรหลาย ๆ องค์กร ที่ต่างก็มีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตนเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลา นานพอสมควร เมื่อจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ (เปรียบเสมือนการมีสายโทรศัพท์ต่อเอาไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็ymarลติดต่อได้ ในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย แม้ว่าองค์กรเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่นมีเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน องค์กรเหล่านี้ยังเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น

Alter และ Hage, (1993) เสนอว่า เครือข่าย เป็นรูปแบบทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กร เพื่อการแลกเปลี่ยนการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และการร่วมกันทำงาน เครือข่ายประกอบด้วยองค์กรจำนวนหนึ่ง ซึ่งมีอาณาเขตแน่นอน หรือไม่ก็ได้ องค์กรเหล่านี้จะมีฐานะเท่าเทียมกัน

นฤมล นิราทร, (2543) ให้ความหมาย เครือข่าย คือกิจกรรมที่ก่อให้เกิดกลุ่ม องค์กร หรือบุคคล ทั้งนี้เพื่อมีวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน กิจกรรม หรือการผลิตระหว่างองค์กร สมาชิก การจะสร้างให้เกิดเครือข่านั้นจำเป็นต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นองค์กรเครือข่าย การสร้างเครือข่ายอาจปรากฏในรูปของการจัดตั้งเป็นเครือข่ายใหม่ ในการใช้เครือข่ายเป็นกลยุทธ์ในการทำงาน ภาวะสำคัญมิได้อยู่ที่ การสร้าง “เครือข่าย” เท่านั้น แต่ยังเป็นการ “ทำนุบำรุงรักษา” เครือข่าย ด้วยการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ให้ปฏิบัติการบรรลุเป้าหมาย ตลอดจนพัฒนาเครือข่ายให้ก้าวไปสู่การทำงานในระดับกว้างขึ้นด้วย

จากคำจำกัดความข้างต้น จะเห็นได้ว่า เครือข่ายมีลักษณะ สำคัญดังนี้

1. มีกลุ่มบุคคลหรือองค์กร
2. กลุ่มเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ เป็นกระบวนการประสานกลุ่มหรือบุคคลเอาไว้ สิ่งที่ได้ปฏิสัมพันธ์ก็คือข่าวสารข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ (หรือบางครั้งอาจไม่เป็นประโยชน์) ต่อการทำงาน
3. มีการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

4 ความเป็นอิสระต่อกัน หมายถึง แต่ละกลุ่มมีกิจกรรมและเป้าหมายของตนเองอยู่แล้ว การเข้าร่วมเป็นเครือข่าย เป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนเพื่อทำกิจกรรม หรือโครงการร่วมกัน เมื่อโครงการสำเร็จแล้วเครือข่ายอาจจะสลายตัวไปก็ได้

สรุปได้ว่าเครือข่ายนอกจากจะมีอุดมการณ์และความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นแล้วยังหมายถึงมีมิตรภาพที่ใกล้ชิด มีสายสัมพันธ์ระหว่างกันด้วยการสร้างมิตรภาพและสายสัมพันธ์ที่ไม่อาจจะสร้างได้ข้ามคืน แต่หมายถึงการผ่านกระบวนการทำงาน ความสำเร็จ ความล้มเหลวร่วมกัน และร่วมปรึกษาหารือกันอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

2.7 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้า พบว่า ได้มีผู้ศึกษาวิจัยเกี่ยวข้องดังนี้

ชูสิทธิ์ ชูชาติ และคณะ (2544) ได้ศึกษาโครงการ “รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มน้ำแม่วาง” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดสร้างชุดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มน้ำแม่วางให้เป็นตัวอย่างในการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้บุคคล 3 ฝ่าย คือ คณะวิจัย ชาวบ้าน และผู้ประกอบการรวมทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ในลักษณะการวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบแก้ไข และการกระทำใหม่

ผลที่ได้จากการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแบ่งออกได้เป็น 2 ประการคือ

1. แนวคิดในการศึกษาระบบนิเวศป่าในเขตป่าฝนซึ่งคนอาศัยอยู่กับป่า การใช้แนวคิดในสาขานิเวศวิทยา และระบบนิเวศ ซึ่งเน้นองค์ประกอบของระบบนิเวศที่ประกอบด้วยสิ่งมีชีวิต (พืชกับสัตว์) สิ่งไม่มีชีวิต และผู้ย่อยสลายซึ่งทำหน้าที่เปลี่ยนมวลสารที่ตายแล้วให้เป็นสารอาหารของพืช การปฏิบัติหน้าที่ในการควบคุมระหว่างสังคมพืช และสัตว์ จะทำให้ระบบนิเวศเกิดความสมดุล

ในเขตป่าฝน มนุษย์อยู่ร่วมกับป่าและมีบทบาทสำคัญ ต่อการอนุรักษ์หรือทำลายระบบนิเวศป่า ดังนั้นการใช้แนวคิด “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม” ซึ่งเน้นบทบาทของมนุษย์ว่ามีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศป่า จึงเหมาะสมที่สุด

2 ผลกระทบของกระแสการพัฒนาแนวโลกาภิวัตน์ ที่เข้าสู่หมู่บ้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยีและสังคมวัฒนธรรม ดังนั้นการใช้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการปรับตัว ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนคือ

21 ส่งเสริมวัฒนธรรมในการคิด การแก้ปัญหาาร่วมกันของชุมชนและส่งเสริมผลิตซ้ำ ตอกย้ำ ในเรื่องการอนุรักษ์วัฒนธรรมและการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า

22 ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เสริม ช่วยลดการปลูกพืชเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

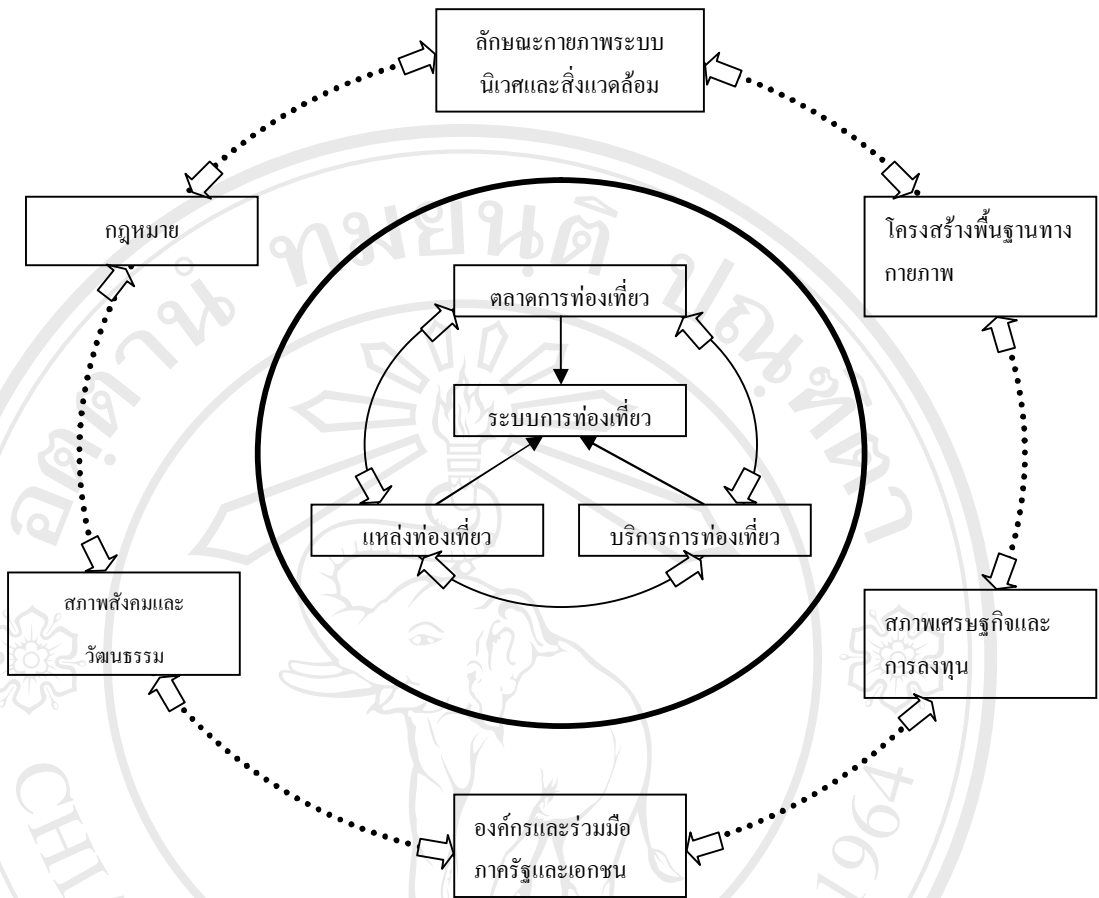
23 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมในหมู่บ้านและทรัพยากรในชุมชนน้อยที่สุดและนักท่องเที่ยวเข้าใจวิธีการอนุรักษ์ระบบนิเวศป่าของชุมชน

24 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีกิจกรรมทั้งด้านเนื้อหาและการจัดการ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนคั้งนั้น ควรจัดการอย่างรอบคอบคอยตรวจสอบอยู่เสมอ

สร้อย สวัสดิ์ อาสาสมัครพิทักษ์ (2543) ได้เสนอในโครงการการวิจัยเพื่อพัฒนาความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบนซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยว่า การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมนันทนาการรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาที่มีการเดินทางเข้ามาเกี่ยวข้อง

โดยเป็นการเดินทางจากที่หนึ่งที่มีจุดหมายที่อยู่อาศัยไปยังอีกที่หนึ่งที่ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพื่อเปลี่ยนบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมโดยมีแรงกระตุ้นจากความต้องการด้านกายภาพด้านวัฒนธรรม ด้านการปฏิสัมพันธ์ และด้านสถานะทางสังคม การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้านคือ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) บริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) และตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market or Tourist) แต่ละองค์ประกอบมีส่วนประกอบย่อยๆ ที่มีความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อยทั้ง 3 เกิดขึ้น

เมื่อนักท่องเที่ยวได้ไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการหรือทัศนศึกษา นอกจากองค์ประกอบภายในระบบแล้ว การท่องเที่ยวยังมีสิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ เศรษฐกิจการลงทุน สภาพสังคมและวัฒนธรรม องค์กรและความร่วมมือภาครัฐและเอกชน และกฎหมายที่เอื้อต่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อบรรยากาศการท่องเที่ยว

แผนภาพที่ 4 แสดงระบบการท่องเที่ยว
(Tourism System)

ที่มา:โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือ
ตอนบน. (2543)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
จากรายงานเวทีระดมความคิดที่จัดโดย โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนเพื่อหา
แนวทางเพื่อแก้ไขปัญหา และผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยเชียงดาว ณ อำเภอเชียงดาวในปี
พศ.2542 ได้ข้อสรุปที่น่าสนใจว่า
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ปัจจัยหลักที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง

1. มีการตัดโค่นไม้ในพื้นที่ป่าดิบเขา ทั้งหมู่บ้านและชาวเขาในพื้นที่ ทำให้สภาพบริเวณนิเวศน์วิทยาเปลี่ยนแปลง มีการตัดโค่นไม้ในบริเวณดงเย็นใกล้กับอ่างสูง ซึ่งการตัดไม้จะทำให้ความชื้นในป่าลดลง แสงเพิ่มขึ้น พืชเช่น มอส เฟิร์น ไม่สามารถขึ้นได้ เพราะพืชมีการแบ่งพื้นที่กัน พืชส่วนหนึ่งขึ้นได้ในที่ร่ม ส่วนหนึ่งขึ้นในที่สว่าง ในการเผาบุกเบิกพื้นที่

2. การเผาบุกเบิกพื้นที่ การเผาทำให้เป็นการเพิ่มอุณหภูมิมากขึ้น ซึ่งมีผลอย่างยิ่งต่อพืชในพื้นที่ ผลคือจะมีวัชพืชไปขึ้นแทนที่พืชพื้นถิ่น ซึ่งได้แก่ หญ้าสาบหมา เป็นพืชที่มีถิ่นกำเนิดใน Mexico อาจมีการติดจากคนและสัตว์ในการเดินทางกระจายมาเรื่อย ๆ วัชพืชนี้ชอบขึ้นในพื้นที่เปิด ในป่าดิบจะไม่พบ นอกจากมีการถางป่า บริเวณอ่างสูง ยอดดอยเชียงดาว เป็นพื้นที่เปิดแต่ในอดีต มีป่าดิบเขาเป็นแนวเดียวกันในลักษณะกันชนตามธรรมชาติ หญ้าสาบหมาจึงไม่สามารถขึ้นไปแพร่พันธุ์ได้ แต่การทำไร่ไถน เป็นการเปิดพื้นที่จากระดับต่ำขึ้นมา 1000 เมตร ขึ้นมา สาบหมาจึงขยับแพร่ขึ้นไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งเจอพื้นที่เปิดบนยอดดอยเชียงดาว ด้วยเหตุที่วัชพืชพวกนี้มีความสามารถในการปรับตัวได้ดีกว่าพืชดั้งเดิม ดังนั้นจึงขึ้นตามหน้าผา ตามก้อนหิน และบดบังแสง แย่งอาหาร ทำให้พืชพื้นถิ่นไม่สามารถอยู่ได้

3. นักท่องเที่ยว การเหยียบย่ำทำลายพันธุ์ไม้โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ของนักท่องเที่ยว โดยทั่วไปที่มีเป้าหมายที่จะพิชิตยอดดอยสูงอันดับ 3 ของประเทศ โดยขาดความรู้เกี่ยวกับพรรณพืช และการปฏิบัติตนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า นักท่องเที่ยวมีปริมาณมากแต่พื้นที่รองรับไม่เพียงพอและไม่เหมาะสม ซึ่งพรรณไม้หายากเหล่านี้ มักขึ้นตามยอดดอย สันดอยซึ่งเป็นพื้นที่แคบ ๆ

4. ควันไฟจากการก่อไฟของนักท่องเที่ยว ควันไฟที่ก่อในป่าดงดิบ ควันไฟจะทำลายมอส และเฟิร์น พอกระทบควันไฟ ก๊าซคาร์บอน รวมตัวกับน้ำ เกิดเป็นกรดคาร์บอนิก

5. ขยะ/เฟิงที่พัก เป็นกระทบจากการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวอาจจะไม่ได้ทำ แต่ว่าคนนำทาง ลูกหาบเป็นผู้กระทำ บางกลุ่มได้มีการ “กานไม้” “ทิ้งไว้ก่อน เพื่อให้ต้นไม้แห้งตาย แล้วรอให้ถึงปีหน้า ก็จะได้พื้นที่ให้ลูกค้า

การอนุรักษ์ที่น่าจะดำเนินการเป็นรูปธรรมได้แก่

1. เข้มงวดกับชาวเขาในการทำไร่เลื่อนลอย
2. ควบคุมไฟป่าจากการบุกเบิกพื้นที่ และการหาของป่าของชาวบ้านพื้นราบ

3. ควรจะมีการปลูกป่าเสริมเพื่อเป็นแนวกันชนธรรมชาติ เพื่อให้พืชดั้งเดิมของคอยเชียงดาว มีการพัฒนาตัวเองขึ้น และเพื่อเพิ่มความชื้นให้กับอากาศ
4. ควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับพื้นที่
5. กำหนดพื้นที่พักแรม เส้นทางเดิน และกฎระเบียบให้ชัดเจน เช่น การนำฟืนขึ้น ต้องมีคนนำทางในลักษณะวิทยากรศึกษาธรรมชาติหรือเป็นเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว เพื่อป้องกันการทำลายพันธุ์พืช และขโมยทรัพยากรธรรมชาติ

พะเยาว์ สายดี หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคอยเชียงดาวได้เสนอรายงานเรื่อง “กฎหมายระเบียบ ข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวบริเวณคอยหลวงเชียงดาว” (2546) ไว้ว่า

คอยหลวงเชียงดาว เป็นที่พึ่งพาของสัตว์ป่า เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ได้มอบหมายให้เข้ามาดูแล แต่ลำพังเจ้าหน้าที่ที่มีอยู่คงลำบากที่จะดูแลอย่างทั่วถึง แต่ถ้าจะได้ผล ต้องพึ่งประชาชนอำเภอเชียงดาว

วัตถุประสงค์ร่วมกันคือ การไม่ทำให้คอยหลวงเชียงดาว ไม่ให้ถูกทำลาย ด้วยภาระหน้าที่ ต้องมีความรับผิดชอบ ถ้าใครไม่ทำให้เกิดความสมบูรณ์ สร้างความเสียหาย ต้องรับผิดชอบร่วมกันต้องทำหน้าที่ในการดูแลคอยหลวงเชียงดาว ดังนั้นสิ่งที่เกี่ยวข้องและเครื่องมือ นั่นคือกฎหมาย เพื่อที่จะรักษาเป็นเครื่องมือ รักษาทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้ถูกทำลาย เนื่องจากเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว ตั้งขึ้นปี พ.ศ. 2521

สุรพงษ์ ฉวีภักดิ์ (2541) ได้เสนอไว้ในการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในท้องที่อำเภอจาง จังหวัดลำปาง ไว้ว่า ชาวบ้านมีการใช้ภูมิปัญญาในรูปของความเชื่อ พิธีกรรม กฎข้อบังคับ การนำไปใช้ในการปฏิบัติ ได้แก่ การไม่ตัดไม้ทำลายป่า การไม่ล่าสัตว์ป่า การปลูกป่า การป้องกันไฟป่า และหากแม้ว่าชาวบ้านจะมีระดับความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในระดับปานกลาง แต่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้น้อยลงไปด้วย ทางออกคือการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จะประสบความสำเร็จได้ด้วยดีรัฐต้องเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรให้สอดคล้องกับภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งจะทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

วิลาสินี ภูษุชอภัย (2543) ได้เสนอมุมมองเกี่ยวกับชุมชนในเอกสารงานค้นคว้าอิสระ เรื่องความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม: กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านดอนแก้ว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ไว้ว่า องค์กรชุมชนเป็นกลุ่มทางสังคม มีการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรม

ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ มีรูปแบบที่หลากหลายเป็นสถาบันร่วมและกลไกของชุมชน เพื่อตั้งรับและตอบโต้กับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบชุมชน นอกจากนี้ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนมีส่วนช่วยให้ท้องถิ่นมีศักยภาพมากขึ้น ในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงและแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา

ทัชทิม สุวรรณประภา(2541)ได้กล่าวถึงกลยุทธ์การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในเอกสารการวิจัยเรื่อง ความคาดหวังและความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวถ้ำเชียงดาว ว่า ประชาชนในชุมชนพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว มีบทบาทสำคัญต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมากเนื่องจากประชาชนเป็นเจ้าของท้องถิ่นสามารถเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงกับหน่วยงานรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการท่องเที่ยวระดับต่าง ๆ ได้ ความรู้สึกเป็นเจ้าของท้องถิ่นของสมาชิกชุมชน ซึ่งมีความรัก ความหวงแหน พึ่งพิงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวอยู่แล้ว สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนแก่ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวได้ ชุมชนจะต้องพัฒนาตนเองให้เป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชนเอง และระหว่างชุมชนกับเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

กลยุทธ์การสร้างการมีส่วนร่วม เป็นเรื่องที่ต้องได้รับความร่วมมือและความเข้าใจจากทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะองค์กรของรัฐ และเจ้าของหรือผู้มีอำนาจหน้าที่ดูแลพื้นที่รวมทั้งผู้ประกอบการ ที่ประกอบกิจการอย่างเป็นธรรมกับประชาชนในพื้นที่

28 กรอบแนวคิดและขอบเขตในการศึกษา (Conceptual Framework)

แผนภาพที่ 5 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา

